

na ve daha sonra Temmuz 1991'de Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun milletler başkanı R. Nişanov'un Gürcü başbakanı ve meclisine başvurarak Meshet Türkleri'nin Gürcistan'a dönmelerini rica etmesine rağmen bu teşebbüslerden de bir sonuç alınamadı. Bütün bu gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti tarafından yakından izlendi. Meshet Türkleri'nin talebi ve Türkiye'nin de buna sıcak bakmasıyla 2 Temmuz 1992 tarih ve 3835 sayılı kanunla Ahıska Türkleri'nin Türkiye'de iskânına izin verildi. Türkiye'ye alınması düşünülen 500 aileden yalnızca 150 aile geldi.

Gürcistan 1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nden ayrılıp bağımsızlığını kazandıktan sonra 25 Ocak 1999'da Avrupa Konseyi'ne üye olurken konseye kabulünden sonra iki yıl içerisinde Sovyet hükümeti tarafından yurtlarından göç ettirilen Meshet Türkleri'ni Gürcü uyruğuna geçme hakkı dahil vatandaşlarına dönüşü ve entegrasyonuna izin veren yasa kabul etmeyi, ayrıca yasa yürürlüğe girmeden önce konseye danışmayı, Meshet Türkleri'nin vatana iade sürecini konseye kabulünden on iki yıl zarfında tamamlamayı taahhüt etmiştir. Ancak aradan geçen yıllar içinde Meshet Türkleri'nin vatana dönüşü hususunda pek bir gelişme olmamıştır. 9-11 Eylül 2000'de Gürcistan Gudauri'de Avrupa Komisyonu himayesinde yapılan toplantıda Gürcistan Mültecileri Rehabilitasyonu Kurumu Başkanı Guram Mamuliya'nın geri dönenlerin Gürcü ad ve soyadları almaları hususundaki ısrarı meselenin gelecekte alabileceği şekil hakkında ipuçları vermektedir.

Ahıska'nın Ruslar'ın eline geçmesinden sonra gerek yerleştikleri yerde gerekse 1944 sürgününün ardından Türk olmaları dolayısıyla pek çok mağduriyete uğrayan ve sıkıntıya göğüs geren Meshet Türkleri'nin 1989'da 300.000 olan nüfusları (*Tercüman Gazetesi*, 11 Haziran 1989, s. 6) günümüzde kesin olmamakla birlikte Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Ukrayna dahil olmak üzere 350.000'i aşmış olmalıdır (*Türkiye Gazetesi*, 28 Nisan 2000, s. 11).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, HH, nr. 43145-A, 43192, 43193-Ş; 1801-1901 *Utverjdenie Russkago Vladıçestva na Kavkaze* (ed. Potto), Tiflis 1901, XII, 260; W. E. D. Allen, *A History of the Georgian People*, London 1932, s. 17; M. Fahrettin Kirzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas-Elleri'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, s. 85-86; a.mlf., "Ahıska Bölgesi ve Türklük", *TK*, VIII/87 (1970), s. 203-206; Kâ-

zım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz* (haz. Faruk Öze-
rengin), İstanbul 1988, s. 900-905; Ahmet En-
der Gökdemir, *Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti*,
Ankara 1989, s. 38-43; Bekir Kütükoğlu, *Os-
manlı-İran Siyasî Münasebetleri: 1578-1612*,
İstanbul 1993, s. 41, 57, 114 vd.; Akdes Nimet
Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1993, s. 355-356;
a.mlf., "Üç Sancak Kars Batum Ardahan", *TY*,
VII/3 (1970), s. 25-28; Yunus Zeyrek, *Ahıska
Bölgesi ve Ahıska Türkleri*, Ankara 2001, s.
45, 53-58; a.mlf., "Ahıska Tarihi", *Ahıska*, sy.
1, İstanbul 2001, s. 4-10; S. E. Wimbush - R.
Wixman, "Sovyet Orta Asyası'nda Yeni Bir Se-
da: Mesketya Türkleri" (trc. Eşref Özbilen), *TDA*,
sy. 49 (1987), s. 151-170; R. Conquest, "Kayıp
Bir Halk: Rusya Mesketyalıları" (trc. Eşref Öz-
bilen), a.e., sy. 50 (1987), s. 183-188; Ahmet
B. Ercilasun, "Meshet Türkleri Hakkında", *TK*,
XXVII/315 (1989), s. 389-390; *Tercüman Ga-
zetesi*, İstanbul 11 Haziran 1989, s. 6; *Milli-
yet*, İstanbul 25 Ağustos 1989, s. 4; a.e. (23
Şubat 1990), s. 4; a.e. (24 Şubat 1990), s. 4; a.e.
(25 Şubat 1990), s. 4; A. M. Khazanov, "Meskhe-
tian Turks in Search of Self-Identity", *CAS*, XI/
4 (1992), s. 1-16; E. Kh. Panesh - L. B. Ermolov,
"Meskhetinsky Turks under the Conditions of
the Modern Ethnic Processes in the USSR", *TK
Belleten*, LVII/219 (1993), s. 589-607; B.
Zakir Avşar, "Ahıska Türkleri", *Yeni Türkiye*,
III/16, Ankara 1997, s. 1621-1627; Mustafa
Kalkan, "Ahıska Türkleri'nin Menşei ve Tarihi
Gelişim Seyirleri", *Bilgi*, sy. 7, Ankara 1998, s.
160-170; M. Necati Özfatura, "Ahıskalı Tür-
kler", *Türkiye*, İstanbul 28 Nisan 2000, s.
11; Hasan Kanbolat - Nazmi Gül, "Kafkasya'da
Cavaheti (Gürcistan) ile Krasnodar Ermeni-
lerinin Jeopolitiği ve Özerklik Arayışları", *Str-
tejik Analiz*, I/6, Ankara 2000, s. 5-18; Mah-
mut Niyazi Sezgin, "Bıtmeyen Dram: Ahıska
Türkleri'nin Geri Dönüş Serüveni", a.e., II/20
(2001), s. 42-48; Ahmet Feyzatoz, "Nüfus Yapı-
sı", *Ahıska*, sy. 1 (2001), s. 21-22; G. Caparova,
"Stalin'in Gizli Dosyası", a.e., sy. 1 (2001), s.
32-35; Ş. Gurbanov, "Mesheti Türkleri" (trc. R.
Şakirov), a.e., sy. 1 (2001), s. 29; Rasim Bayrak-
tar, "Ahıskalılar Açısından Gürcistan'daki Ge-
lişmeler", *Ahıskalılar Vakfı Tarih ve Kültür Der-
gisi*, sy. 2, İstanbul 2002, s. 10-13; W. Barthold,
"Ahıska", *İA*, I, 240; V. Minorsky, "Akhiskha",
El² (İng.), I, 325; İdris Bostan, "Ahıska", *DİA*, I,
526-527; Coşkun Alptekin, "Atabeg", a.e., IV,
38-40; Feridun Emecen, "Çıldır Eyaleti", a.e.,
VIII, 300-301; "Meshi", *BSE*, XXXIX, 65-66.

MUSTAFA AYDIN

MESİH

(مسيح)

Muhtelif dinlerde
dünyanın sonuna doğru
gelmesi beklenen kurtarıcının
Yahudilik ve Hristiyanlık'taki adı.

Mesih kelimesinin aslı Ârâmîce meşi-
ha, İbrânîce mâšiahtır. Sâmî dillerinde
müşterek olan kelimenin fiil kökü Arap-
ça'da meseha, Asur dilinde maşahu, Ârâ-
mîce ve İbrânîce'de mâşâh olup "el sür-
mek, elle sıvazlamak, boyutunu anlamak

için eli bir şeyin üzerine koymak, yağ sür-
mek, yağla meshetmek" anlamındadır
(Gesenius, s. 602; Koehler-Baumgartner,
II, 643-645; V, 1922-1923). Mesih terim
olarak "yağ sürülmüş, yani yağla meshet-
mek suretiyle bir işe hasredilmiş, dinî bir
görevi ifaya elverişli hale getirilmiş, dinî
bir görevle vazifelendirilmiş, Tanrı'nın bir
görev tevdi etmek üzere el koyduğu kişi"
mânasına gelmektedir. Kelime Grekçe'ye
christos, Latince'ye christus olarak geç-
miştir (*DB*, IV/I, s. 1032; IV/II, s. 1808).

Müslüman dilcilerin çoğu, Kur'an'da on
bir yerde ve sadece Hz. İsa'nın adı veya
lakabı şeklinde geçen mesih'in Arapça bir
kökten geldiğini kabul etmekle birlikte
kelimenin aslının İbrânîce, Ârâmîce veya
Süryânîce olduğunu ileri sürenler de var-
dır (Zemahşerî, I, 430; Fahreddin er-Râzî,
VIII, 49). Kelime, Arapça olduğunu kabul
edenlerden bazılarına göre "gezmek, do-
laşmak" anlamındaki "seyh" kökünden
türetilmiştir; "mesh" kökünden geldiğini
kabul edenlere göre ise kelimenin yu-
karıda verilen Sâmî dillerindeki ortak mâ-
nalarının dışında "silmek, su ile meshet-
mek, temizlemek, düzlemek; yalan söy-
lemek" gibi anlamları da vardır (*Lisânü'l-
Arab*, "msh" md.). İslâm kaynaklarındaki
rivayetlere göre Hz. İsa'ya bu ad çok gez-
diği, dokunmak suretiyle hastaları iyileş-
tirdiği, yağla meshedilmiş olarak doğdu-
ğu, doğduğunda şeytan ilişmesinden ko-
runması için Cebrâil'in kendisine kana-
dıyla dokunduğu, güzel yüzlü olduğu için
verilmiştir (Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*,
"msh" md.; Taberî, VI, 414). İleride gele-
cek bir kurtarıcı inancı gerek ilkel ve millî
gerekse büyük dinlerde mevcut olup be-
klenen bu kurtarıcı çeşitli isimlerle adlan-
dırılmaktadır; bunlardan biri de mesih-
tir.

Mesih telakkisi Yahudilik'te çok köklü
bir inanç olup yahudi âmentüsünün tem-
mel unsurlarından biridir. Gerek Eski
Ahid'de yer alan ve çeşitli şahıslar tarafın-
dan ifade edilen ileride gelecek kurtarıcı
müjdesi gerekse yahudilerin seçkin halk
oldukları inancı ve bu inançla çelişen ta-
rihî olaylar onlarda bir kurtarıcı beklentisi
doğurmuştur. Yahudilere göre beklenen
mesih henüz gelmemiştir. Hristiyanlar
ise yahudilerin bekledikleri mesih'in Hz.
İsa olduğunu kabul etmekte, ona çeşitli
nitelikler atfetmekte ve ikinci defa gele-
ceğine inanmaktadırlar.

İbrânîce Eski Ahid'de "maşiah" kelime-
si Tevrat'ta dört, Neviim'de yirmi ve Ke-
tuvim'de on dört olmak üzere toplam
otuz sekiz defa geçmekte, temelde Tanrı

tarafından özel bir kuvvetle ve görevle teçhiz edilmiş kişiyi yani kâhini (Levililer, 4/3, 5, 16) ve kralları (I. Samuel, 2/10; 12/3; I. Krallar, 19/16), hatta -peygamberler görevlerine böyle bir ritüelle başlamamalarına rağmen- bazı peygamberleri işaret için kullanılmaktadır (Mezmun, 105/15; I. Tarihler, 16/22).

Mesih kelimesi yahudi kutsal kitabında öncelikle kralları ifade etmektedir. Eski doğuda kralın kutsal olduğuna, halkın yönetimi ve kurtuluşu için ilâhî bir güçle donatıldığına inanılıyor ve bu inanç bazı ritüellerle ortaya konuyordu ki bunların en önemlilerinden biri de yağla meshedilme idi. Bu ritüel kralın Tanrı'nın ruhu tarafından kuşatılmasını ve onun vekili oluşunu simgeliyor, aynı zamanda krallığın en önemli merasimini teşkil ediyordu. Yağla meshedilme işi yeni bir hânedanın tesisinde ya da tartışmalı bir konuda herhangi birine hak ve gücün tevdi için yapılırdı. Yahudilik'te kralın yağla meshedilmesine, Tanrı tarafından gönderilmiş hayat verici güç olarak algılanan ilâhî ruhun eşlik ettiği kabul edilir (I. Samuel, 10/6; 16/13); böylece kral, Yahve'nin mesîhi, yani herkesin dinen saygı göstereceği kutsal bir şahsiyet olurdu (I. Samuel, 16/6; 24/7; 26/16). Tanrı tarafından belirlenen krala maşiah deniyordu; bu isim Saul, Dâvûd, Süleyman ve çeşitli krallar için kullanılmıştır.

Yahudi kutsal kitabına göre Kral Saul ve Dâvûd, Samuel (I. Samuel, 10/1; 16/13), Süleyman ise kâhin Tsadok (I. Krallar, 1/39) tarafından yağla meshedilmek suretiyle krallık görevine başlamıştır. Saul'ün ölümünden sonra Dâvûd zürriyetinin krallığının ebedî olacağı ve Tanrı'nın ebedî olarak yardım edip güçlendireceği belirtilir (II. Samuel, 7/12-13; 22/51) Dâvûd soyuna ayrıcalık tanınırken mesih kelimesi "Dâvûd'un krallık soyunun temsilcisi" anlamını kazanmış ve Dâvûd'un tahta vâris olan oğlu için kullanılmıştır. Dolayısıyla zor dönemlerde Dâvûd soyundan üstün nitelikli bir kralın çıkıp İsrâiloğulları'nı kurtaracağı beklentisi doğmuş, meselâ krallık tehdit altında kalınca peygamber Yeremya, Dâvûd soyundan bir kralın gelip halkı kurtaracağını müjdelemiş (Yeremya, 23/5, 6), peygamber İşaya da Dâvûd'un krallığını ebediyen tesis edeceğini belirtmiştir (İşaya, 9/5-7). Eski Ahid'de mesih'in çeşitli nitelikleri sayılmakta, ona sürülen yağın ilâhî tercihin simgesi olduğu, mesih'in ilâhî himaye altında bulunduğu, Tanrı'nın onu bir evlât gibi kabul ettiği, ona baş kal-

dırmanın çılgınlık sayıldığı belirtilmektedir (Mezmun, 2/2, 7; 20/6).

Eski Ahid'in redaksiyon devri kapandığında (m. ö. 220) bu kelime yaşayan bir kralı işaret için değil, İsrâil hükümlerini yeniden kurmak ve adaletli bir toplum meydana getirerek insanları kurtarmak amacıyla gelmesi beklenen kral için kullanılmaya başlanmış ve mesih zamanının sonunda ortaya çıkacak eskatolojik bir figür haline dönüşmüştür. Böyle bir şahsiyetin geleceğine dair ümit Tanrı'nın İsrâiloğulları ile yaptığı ahidleşmedeki verdiği söze, yahudi kutsal kitabında yer alan ve ileride geleceği müjdelenen kurtarıcı imajına dayanmaktadır. Bundan dolayı mesih dünyanın sonuna doğru gelmesi beklenen, İsrâil'in kurtarıcısı ve Yahve'nin krallığının kurucusu olan ideal kralı ifade etmektedir (*Catholicisme*, IX, 9).

Hz. İsa zamanındaki yahudilerin mesih telakkisini iki kategoride ele almak mümkündür. Birinci kategori millî ve politik beklentileri içermektedir. Beklenen mesih Kral Dâvûd'un soyundan ve krallık idealine uygun olacaktır. Buna göre o, yabanci (Roma) hâkimiyetini kaldırıp Kral Dâvûd hânedanlığını yeniden kuracak, yıkılan mâbedi yeniden inşa edecek ve sürgündeki bütün yahudileri tekrar Filistin topraklarına getirecektir. Bu sebeple beklenen mesih bazan güçlü bir askerî lider vasfı ön plana çıkan kral mesih, bazan da din adamlığı yönü ağır basan kâhin mesih şeklinde kendini gösteriyordu. Zira Bâbil esareti (m. ö. VI. yüzyıl) sonrasında ruhban sınıfı gittikçe geliştiği, artık krallık da olmadığı için başkâhin toplumun lideri kabul ediliyor ve yağla meshediliyordu. Dolayısıyla bir kâhin mesih figürü söz konusu idi; hatta bazı çevreler son zamanlarda biri kral mesih, diğeri kâhin mesih olmak üzere iki mesih beklemekteydiler.

İkinci kategori ise Eski Ahid'de politik bir şahsiyet olmayan ve "insanoğlu" denen birinin gelişiyi alâkalıdır. "İnsan veya insana benzer bir kişi" tarzında tasvir edilen bu şahıs, apokaliptik eserlerde "seçilmiş biri" de denilen tabiat üstü bir şahsiyet olarak yer almaktadır. Daniel kitabına göre (7/13-14) ona saltanat ve krallık verilmiştir ve onun saltanatı ebedî olacaktır. Daniel kitabı sonrası apokaliptik literatürde ise o dünyanın sonunda gelecek, izzet tahtına oturacak, ölümden sonraki dirilişte hüküm verecek, pek çok felâketin ardından yeni bir yeryüzü ve yeni bir semayı veya göklerin krallığını tesis edecektir (*Vocabulaire de théologie*, s.

386). Yahudilik'teki bu tür mesihî fikirler, bazı Kitâb-ı Mukaddes metinlerinin özel yorumları aracılığıyla ya da apokaliptik vizyonculara gelen vahiy tecrübesiyle gelişmiş, daha sonra kıyamet gününe kadar sürecek olan tarih ve yılların hesaplanması yoluyla "rasyonel" olarak da geliştirilmiştir.

Öyle görünüyor ki milâttan önce III. asırdan itibaren yahudi mesih beklentileri daha eskatolojik bir mahiyete bürünmüştür; bu beklentiler daha çok, yalnızca göklerin krallığının ya da mesih çağının gelişini sembolize edecek olan kişiler değil aynı zamanda bizzat onu getirecekleri düşünülen ve mesih oldukları iddiasını taşıyan fertler üzerine odaklanmıştır. Yahudilik'teki mesih telakkisi sadece kutsal metinlerle sınırlı değildir. Ölüdeniz yazmalarında da geleceği beklenen peygamber ve mesihlerden bahsedilmektedir (bk. YAHUDİLİK).

İlk hristiyanlar mesihle alâkalı bu yahudi fikirlerinin birçoğunu alıp onu İsa'ya uygulamış, böylece İsa Yeni Ahid'de, Eski Ahid'de belirtilen ve yaklaşık olarak milâttan önce 220'den beri yahudi toplumunda canlılığını sürdüren mesih beklentilerin gerçekleşmesi şeklinde tanımlanmış, nihayet mesih kelimesi havârilere döneminde İsa'nın adı olmuştur.

Yeni Ahid mesih'in millî ve politik liderliği özelliğini tamamen reddeder. İsa, "Benim krallığım bu dünya krallığı değildir" demekte (Yuhanna, 18/36), politik içerikli olmayan "insanoğlu" tabirini kendisi için kullanmakta ve Dâvûd'un neslinden geldiğini belirtmektedir. Şu halde Yeni Ahid'deki mesih anlayışı Yahudiliğin mesih beklentilerinin bir kısım özelliklerini kullanmakla kalmamış, aynı zamanda ona yeni bazı nitelikler de eklemiştir ki bu özelliklerden birincisi ve en önemlisi şudur: Yeni Ahid'de insanoğlundan bahseden metinler açıkça insanoğlunun ölümü ve eziyet çekmesine işaret ederken yahudi mesih anlayışlarında eziyet çekme özelliği insanoğlu ile hiç alâkalandırılmamıştır. İkinci olarak İsa, Yeni Ahid'de vâad edilen mesih şeklinde düşünüldüğünde o, İşaya 53'te zikredilen "Tanrı'nın eziyet çeken kulu" ile özdeşleştirilmiştir. Üçüncü olarak Yeni Ahid'deki mesih "Tanrı'nın oğlu" denmekte, Yahudilik'te ise mesih Tanrı'nın oğlu diye nitelenmemektedir. Dördüncü olarak hristiyanlar İsa'nın, hayatı boyunca mesih beklentileri gerçekleştiren bir kişi olduğuna inanmaktadır. O, zamanının sonunda bu beklentileri gerçekleştirmek için tekrar ge-

lecektir, yahudiler ise İsa'yı mesih kabul etmemektedir.

İsa'nın tebliği, öğretileri ve faaliyetleri "Tanrı'nın hükümrانlığının yeryüzüne gelişini ilân" şeklinde özetlenebilir. Bu ise insanları tövbeye ve Tanrı'nın mağfiretine daveti içermektedir. İsa insanlarla bu yolla ilişki kurmuş ve bu yolla günahkârları Tanrı'nın dostluğuna ve kurtuluşa çağırmıştır. Sözlerinde ve fiillerinde İsa güçlü bir otorite, Tanrı'nın kurtuluşa götüren elçisi hissini uyandırıyor. Bu şahsî otorite, onun "baba" dediği (Abba, Markos 14/36) hakim Tanrı ile mevcut olan yakın ilişkisine dayanmaktaydı. İsa bu Tanrı'nın iyi, inâyet sahibi, hakim ve bağışlayan olduğunu da vurgulamıştı. Bütün söz ve fiillerinde İsa kendini açıkça Tanrı'nın huzurunda ve onun irade ve kanunu (Tevrat) dahilinde hissetmekteydi. İsa'nın sözleri, Tanrı'nın hükümrانlığının mahiyeti ve insanların nasıl yaşaması gerektiğine dair açıklamalardan oluşmakta, ortaya koyduğu mucizevî fiilleri de ilâhî gücün ve O'nun hükümrانlığının tezahürü şeklinde algılanmaktaydı. İsa'nın ilân ettiği Tanrı'nın hükümrانlığı eskatolojik karakterdeydi ve tövbe edenler bu hükümrانlığa girebilecekti.

Yeni Ahid'e göre İsa'nın mesih olarak kabul edilmesi, her ne kadar o kendini hitap ettiği kitlelere böyle tanıtmamışsa da kendiliğinden gelişen bir olgudur. İsa'nın gerek sözleri gerekse çeşitli uygulama ve mucizeleri sebebiyle çevresindekiler onun mesihliğini (Yuhanna, 4/29) ve aynı anlama gelen Dâvud oğlu oluşunu (Matta, 12/23) gündeme getirmişler, hatta mesih olduğunu açıklaması için onu zorlamışlardır (Yuhanna, 10/24).

Yeni Ahid'de İsa'nın mesih oluşuna işaret eden, bir kısmı çarmıha gerilmeden önce cereyan etmiş bazı olaylar vardır. Meselâ Petrus'un kardeşi havâri Andreas, başka bir defa da Marta onu mesih olarak kabul etmekte (Yuhanna, 1/41; 11/27), Petrus onun mesih olduğunu söylemekte, bunun üzerine İsa ona sessiz olmasını ve insanoğlunun eza çekmek zorunda bulunduğunu bildirmektedir (Matta, 16/13-20; Markos, 8/29-31). İsa'nın mesihliğine işaret eden başka bir hadise de dirildikten sonra havârilere görüldüğü zaman Thomas hariç bütün havârilerin bunu itiraf etmesidir (Yuhanna, 20/21-29). Bu olaylar sebebiyle ilk hristiyan cemaati İsa'yı kendilerinin yaşayan rabbi olarak tanımıştır. Diğer bir olay ise İsa'nın Pavlus'a görünmesidir ki bu olaydan sonra Pavlus hakikati tanımıştır.

Bu örneklerle rağmen İsa, Yuhanna (4/26) dışında hiçbir yerde kendisinin mesih olduğunu belirtmediği gibi bunu söyleyenlere de bu konuda sessiz kalmalarını öğütlemekte, kendisi için daha çok insanoğlu ifadesini kullanmaktadır. Sadece Markos'ta (14/62), Matta (26/64) ve Luka'nın (22/67) hilâfına başkâhinin, "Allah'ın oğlu mesih misin?" sorusuna "evet" diye cevap vermektedir. Hatta İsa'nın talebeleri ve etrafındaki kişilerin onu bir peygamber olarak gördüğüne dair Yeni Ahid'de çeşitli ifadeler bulunmaktadır (Luka, 24/19; Resullerin İşleri, 3/22-23; 7/37). Ayrıca bizzat İsa kendisi hakkında peygamber ifadesini kullanmaktadır (Markos, 6/1-4; Luka, 13/32-35); ancak yine de hristiyan topluluğu Tanrı'nın mesih kurtuluşu İsa'nın şahsında gerçekleştiğine kanidir.

Hristiyan inancına göre İsa'nın mesih olarak kabul edilmesinde en etkin faktör havârilerin İsa'nın ölümünden sonraki inanç ve telakkileri olmuştur. Onlar, çarmıha gerilmiş İsa'nın yeniden hayata kavuştuğunu ve bazı kişilere görüldüğünü iddia etmiştir. Petrus, haça gerilip dirilen İsa'nın Allah tarafından hem rab hem de mesih kılındığını söylemiştir (Resullerin İşleri, 2/36). İsa'nın çarmıha gerilmesinin ardından insanlara görünmesi, önceleri sadece bu iddiada bulunan kişilere mahsus olarak düşünülmüşken daha sonra hristiyan topluluğu İsa'nın yeniden dirilmesini onaylamıştır. Bu aynı zamanda İsa'nın mesih olduğunun delili sayılmış, böylece İsa inanan topluluğun yaşayan rabbi olarak tanınmıştır.

İsa'dan önceki iki asırdan daha fazla bir süre boyunca yahudi inanç ve dindarlığı çeşitli mesihî beklentileri bilmekteydi, fakat onlar zafere ulaşmış bir mesih yerine çarmıha gerilmiş birini hiç düşünmemişlerdi. Halbuki Yeni Ahid'in her tarafında mesih kelimesi İsa'nın ölümü ve yeniden dirilmesiyle irtibatlı olarak yorumlanmıştır; özellikle Markos mesih'in çarmıha gerilmiş biri olduğunda ısrar etmiştir. İsa'nın gerçek kimliği çilesi ve ölümüyle kendini göstermiştir. Bu mesih anlayışı hristiyan düşüncesine göre ilâhî rahmete işaret etmektedir. Zira Tanrı insanlığın daha fazla günah içinde kalmasına rıza göstermemiş, insanlığın günahına kefaret olmak üzere biricik oğlunu göndermiştir.

İnsan-ilâh ilişkisine dair temel kaynak olarak Tevrat'ı gören yahudiler Hristiyanlığın bu yeni mesih anlayışını sorgulamış-

lardır. Ancak bu yeni anlayış aynı zamanda, Yahudiliğin dar kurtuluş fikri yerine evrensel kurtuluş fikrine doğru önemli bir adımdı, zira İnciller'e göre kurtuluş herkes içindir. Kısaca Yahudilik'te esasen bilinen kurtuluş fikri yabancıları da (gentile) içine alarak evrenselleştirilmiş, daha sonraları Hristiyanlık yabancıların dini haline gelmiştir.

Hristiyanlık kendi yahudi geçmişindeki bir kısım özellikleri muhafaza etmiş, İbrânice Eski Ahid'i kendi açısından okuyarak muhafaza etme yoluna gitmiştir. Diğer taraftan Yahudilik'teki kurban etme ve acı çekme gibi kavramlar, Pavlusçu ilâhiyatta İsa'nın kendini haça feda etmesi ve bunun günahlara kefaret olarak sayılması doktrinlerine çevrilmiştir. Hristiyanlık seçilmiş insan fikrini korumuş, fakat onu ırk ve bölgenin ötesine genişleterek herkesin Tanrı'nın kulu olabileceği konumuna getirmiş, Yahudiliğin apokaliptik geleneğinin unsurlarını muhafaza edip onu antik hristiyan topluluğunun sabırla beklediği, İsa'nın ikinci gelişine uygulamıştır.

Mesih unvanı İsa'ya onun tekrar dirilmesinin ardından verilmiş ve artık onun ikinci ismi olmuştur. İsa'ya bunların yanında iki unvan daha verilmeye başlanmıştır ki biri "rab" (Yunanca kurios), diğeri ise Matta ve Yuhanna tarafından kullanılan "Tanrı'nın oğlu" unvanıdır. Sağlığında İsa Tanrı'ya "baba" ismiyle hitap etmiştir. Halbuki ilk hristiyanlar İsa'nın dünyayı kurtarmada Tanrı ile şahsî olarak özdeşleştiğine inanmışlardır. Bir zamanlar fiiliyatta birliktelik şimdi şahsiyette birliktelik olarak yorumlanmış, sonraları ona Tanrı'nın biricik oğlu ve sadece Tanrı denmeye başlanmıştır. İlk hristiyanlar için yeniden dirilen mesih'in daha önce mânevî alanda bir varlığı söz konusuydu; bu ise İsa ile ilgili birçok hristiyan doktrininin gelişmesine sebep olmuştur.

İsa'nın mesih olarak yorumu, yahudi-hristiyan anlayışından başlayıp gnostik anlayışa ve bu ikisi arasında kendilerine Doğu hristiyanları diyenlere kadar teolojik farklılıklara uzanan bir zeminde büyük bir çeşitlilik arzeder. Hristiyan toplumları otonom bir varlığa sahip oldukları müddetçe bu tür farklılıklara devamlı müsama gösterilmiştir. Ancak millî kilisenin ve imparatorluk kilisesinin organizasyonu ve bunun 314 yılı civarında devlet tarafından kabulünün ardından birliğin, disiplinin ve itaatin formları Roma ve İstanbul'da merkezleşen yeni dinî otorite

tarafından tesis edilmiştir. İmparatorluk devlet otoritesi tarafından 325'te toplanan İznik Konsili ve kilise nihayet inananların beden, zihin ve ruhlarında otorite iddia etmiş ve kiliseye mutlak itaati emretmiştir. Dolayısıyla Hristiyanlığın müesseseseleşmesinden sonra, dinî otoriteyi temsil eden kilise yönetimi ve konsiller, inanç ve uygulama esaslarını belirlemiş, farklı ve aykırı yorum ve davranışları din dışı ilân etmiştir. Bugün hristiyan mezheplerinin Hz. İsa ve Mesih'le ilgili tarihî süreç içinde çeşitli tartışmalar sonunda ortaya konmuş inançları vardır (bk. HIRİSTİYANLIK; İSÂ; MEHDÎ).

Kur'an'da mesih, Hristiyanlık'ta olduğu gibi Hz. İsa'nın ölümünden sonra dirilişi üzerine kendisine verilmiş bir sıfat olmayıp doğumundan itibaren onun için kullanılmıştır. Kavram Kur'an-ı Kerim'de Hristiyanlık'taki anlamıyla yer almamakta, İsa'nın kendisinden önce gelenler gibi bir peygamber olduğu vurgulanmaktadır. Bazı hadislerden hareketle Hz. İsa'nın kıyamet âlâmetleri kapsamında tekrar yer yüzüne döneceğini ifade eden anlayış, âlimler arasında tartışmalı bir husustur (bk. İSÂ [Kelâm]). Müslüman milletlerin edebiyatlarında Hz. İsa Mesih, Mesih İbn Meryem, Mesih-i İsa adlarıyla yer aldığı gibi Türk-İslâm edebiyatında bunların yanında diğer isim ve lakaplarıyla pek çok manzum-mensur eserde işlenmiştir (bk. İSÂ [Türk Edebiyatı]).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "msh" md.; *Li-sanü'l-'Arab*, "msh" md.; Taberî, *Câmi'u'l-be-yân* (Şâkir), VI, 410-414; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Beyrut 1397/1977, I, 430; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, VIII, 49; H. Lesetre, "Messie", *DB*, IV/I, s. 1032-1040; a.mlf., "Onction", a.e., IV/II, s. 1805-1811; J. Delorme, "Fils de l'homme", *Vocabulaire de théologie biblique* (ed. Xavier Léon-Dufour), Paris 1962, s. 386-387; A. Grillmeier, *Christ in Christian Tradition* (trc. J. S. Bowden), London 1965; C. K. Barrett, *Jesus and the Gospel Tradition*, London 1967; E. Harvey, *Jesus and the Constraints of History*, London 1982; E. P. Sanders, *Jesus and Judaism*, London 1985; a.mlf., *The Historical Figure of Jesus*, London 1993; M. de Jonge, *Christology in Context: The Earliest Christian Response to Jesus*, Philadelphia 1988; R. Schnackenburg, *Jesus in the Gospels: A Biblical Christology*, Louisville 1995; W. Gesenius, *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament* (trc. E. Robinson, ed. F.R. Brown v.dğr.), Oxford, ts. (Clarendon Press), s. 602; L. Koehler - W. Baumgartner, *The Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament*, Leiden 1995-2000, II, 643-645; V, 1922-1923; J. Coppens, "Messianisme", *Catholicisme*, IX, 9-19.

JACQUES WAARDENBURG

MESİH PAŞA

(ö. 907/1501)

Osmanlı sadrazamı.

Rum asıllı olup Paleologos hânedanına mensuptur. Angiolello'ya göre son Bizans İmparatoru IX. Konstantinos'un kardeşinin oğludur. Ayrıca annesi tarafından Venedikli soylu Contarini ailesiyle bir akrabalığı vardır. Ağabeyi Has Murad Paşa ile İstanbul'un fethi sırasında esir düşmüş ve her ikisi de Fâtih Sultan Mehmed'in hizmetine alınıp sarayda yetiştirilmiştir. Üçüncü bir kardeşinin ise 1491 tarihli bir belgeye göre hristiyan olarak kaldığı ve Siroz (Serres) taraflarında zaîm olduğu anlaşılmaktadır.

Mesih Paşa'nın ilk görevleri hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Kemalpaşazâde'ye göre Fâtih'in saltanatının sonlarında vezâret rütbesine erişti. Bu da büyük ihtimalle 1476 yılı sonbaharı veya 1477 yılı başıdır. 19 Şâban 882 (26 Kasım 1477) ve 883 (1478) tarihli iki belgede Mesih Paşa ikinci vezir olarak geçer. 885'te (1480) Angiolello'ya göre yeni tayin edilmiş dördüncü vezir olarak Saint Jean şövalyelerinin elinde bulunan Rodos adasına karşı bir seferle görevlendirildi. Kuşatması başarılı olmadığı için vezâretten azledilip bazı kaynaklara göre Gelibolu sancak beyliğine gönderildi. Ancak aynı dönemde Gedik Ahmed Paşa'nın da Gelibolu sancak beyi olarak gösterilmesi bu tayini şüpheli kılar. Bununla birlikte Mesih Paşa'nın 888'de (1483) Gelibolu'da bir cami, bir kervansaray, bir başhâne, bir bozahâne ve tamamlanmamış bir medrese yaptırmış olması o yıllarda orada bulunduğu bir delili olarak görülebilir. Franz Bamberger'in, 1470'te Gelibolu sancak beyi iken Osmanlı donanması ile sancağını Venedikliler'e 40.000 altınla Mora'nın hâkimiyetine karşılık vaad ettiğini belirttiği şahsı Mesih Paşa diye göstermesi belgenin yanlış okunmuş olmasından kaynaklanmıştır. Belgede Mesih değil "Maut" (Mahmud) yazılıdır.

1482 yılının Mayıs veya Haziranında muhtemelen o zamanki vezîriâzam -ve Gedik Ahmed Paşa'nın kayınpederi- İnegöllü İshak Paşa'nın baskısıyla Cezerî Kasım Paşa'nın yerine kubbe veziri oldu. İshak Paşa ve sultanın güvenini birkaç defa sarstığı anlaşılan Gedik Ahmed Paşa'nın iktidar grubuyla böylece belli bir yakınlık kurdu. Ancak II. Bayezid'e olan sadakati konusunda şüpheye yer bırakmadı. Belki

de bu sebeple Cem Sultan'ın Rodos adasına kaçışından sonra Şâban 887'de (Eylül 1482) diplomatik sahnede görev alıp Gedik Ahmed Paşa ile birlikte Rodos şövalyelerinin elçileriyle bu hassas mesele hakkında müzakerelerde bulundu. Görüşmeler bir ara Gedik Ahmed Paşa'nın sert tavrından dolayı tehlikeye düştüyse de Mesih Paşa bu meseleyi başarılı sayılabilecek bir sonuca ulaştırdı. Bu durum II. Bayezid'in kendisine duyduğu güveni arttırdı. Nitekim Gedik Ahmed Paşa'nın Şevval 887'de (Kasım 1482) katledilişi üzerine onun yerine ikinci vezir oldu. İshak Paşa, kısa bir müddet sonra bir tür emeklilik makamı konumundaki Selânik sancak beyliğine gönderilince Kemalpaşazâde'ye göre vezîriâzam oldu ve bu makamda 890 (1485) yılına kadar kaldı. Oruç b. Âdil'in *Târîh-i Âl-i Osmân*'ının genişletilmiş nüshasında bu dönem için Davud Paşa birinci vezir olarak gösterilirse de bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Nitekim Kemalpaşazâde'ye göre "vezîriâzam" 889'da (1484) II. Bayezid'in Kili ve Akkirman seferlerine katılmıştı.

890'da (1485) birdenbire azledilip Filye subaşılığına tayin edildi, ancak bunun sebebi kaynaklarda belirtilmez. Böyle mütevazı bir yere ceza olarak gönderilişi, Cem meselesiyle veya o sırada patlak veren Osmanlı-Memlûk savaşları ile bağlantılı olabilir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan, muhtemelen o yıllara ait bir arzında Mesih Paşa, II. Bayezid'e hitaben kendisinin padişahın inayetinden mahrum kalışının sırf düşmanlarının entrikasından kaynaklandığını yazar ve padişahın tekrar yanına gelmesine izin vermesini rica eder (TSMA, nr. E 10157). Biraz da bunun etkisiyle 892'de (1487) Kefe sancak beyliğine getirildi. Burada birtakım siyasî faaliyetlerin yanında kendi ekonomik çıkarlarını takip ettiği ve kethüdâsı vasıtasıyla Azak'tan köle ticaretiyle uğraştığı 893 (1488) tarihli bir Kefe güm-rük defterinden anlaşılmaktadır.

II. Bayezid'in küçük oğlu Mehmed 894'te (1489) Kefe'ye vali olarak tayin edilince Mesih Paşa büyük bir ihtimalle oradan ayrıldı. 896 (1491) tarihli Arapça vakfiyesine göre (BA, Vakfiyeler, dosya 19, gömlek 15, kutu 2) o sıralarda Eğridir'in Kapalı Mescid mahallesinde bulunan, ancak bugün izi dahi kalmayan bir zâviyeli cami (buk'a) vakfetmiş olması bu tarihlerde Hamid sancağında görevli olduğunu düşündürür.

902'de (1497) Kemalpaşazâde, Mesih Paşa'yı Silistre sancak beyi, aynı zaman-